

שם אכילת אפיקומן
מאת: רבינו יצחק גינתון

1) חזרת אורח סימן קס"ט

א' לאחר גמר קל הפעודה אוכלים בטעם השמורה תחת המטה (א) כזית (ב) קל אחד, זכר לקטח הנזקל (ג) על השבע. (ד) קייאקלעו בהסכה (ה) ולא יבדק צליה. (ו) וי' ייחיה ויהי לאקלו קדם חצות.

כר' אלעזר בן עזרי' יהי' לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חלות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן ויולא ממה נפשך. אם הלכה כראב"ע דעד חלות יולא באפיקומן ראשון. ואחר חלות מותר לאכול דברים אחרים ואם הלכה כרב עקיבא דעד שיעלה עמוד השחר יולא באפיקומן השני :

2) שבת אורח סימן קס"ו

(א) נתתי אל לבי לעיין בענין ברכת על אכילת מלה ועל אכילת מרור. ומהראוי הי' לברך לאכול. כיון שהוא מלה שאי אפשר לקיים על ידי שליח. והרמב"ן והר"ן כתבו באמת בלמד לאכול. אך גירסת ספרים שלנו בפרק ערבי פכחים על אכילת כו' והלשט כחז משום דבעל הבית מוילא כל המסובין שיך יותר על אכילת כו'. ומירון זה אינו עולה למנהגינו שכל אחד מברך לעלמו ומכל מקום מנכרין על. והחוק יעקב סי' תל"ב כתב לפי שאין משנין לשון חורה על מלות ומרורים וכו' ומימה דמה ענין על מלות לעל אכילת :

(ב) ורפענ"ד נראה ליתן טעם מה שמברכין על ביטור חמץ. ולכאורה הי' יותר ראוי לברך לבער דודאי להבא משמע. ועיין בתוספות ור"ן. ולפענ"ד נראה כיון דמלוות ביטור נעשה בהגיע פסח. דאין הביטור מלה מלך האמן שנעשה בו הביטור, רק מלך הפסח שכל אחר הביטור. וכיון שבהגיע פסח כבר נתבער החמץ שיך יותר לברך על ביטור דמשמע נמי לבער ולא לבער דלא משמע חלא להבא לבר :

(ג) ובוה יש ליתן טעם דמברכין על אכילת מלה ומרור לראב"ע דאכילת פסח עד חלות ויליף מנזירה שיה דועברת בארץ מזרים בלילה הזה מה להלן עד חלות. אף בלילה הזה דכתיב באכילת פסח עד חלות. והדבר יפלא. שהרי העברה בארץ מזרים הי' ברגע חלות ממש. ואיך יליף לאכילת פסח עד חלות. וז"ל כיון דאי אפשר לאכול בחלות ממש שאין בו המשך זמן כלל. והמעשה לריך המשך זמן. על כרחק הפירוש שחלות יהי' כבר הבשר פסח נאכל. וכן במלה דיליף מפסח וכל שכן מרור דכתיב גבי פסח. ואם כן כיון דמלוות מלה ומרור שבהגיע חלות יהי' כבר נאכל יותר טוב לברך בעל כניל :

(ד) ובוה יש ליתן טעם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. שאסור לאכול לאחר הפסח. ולהניל יש לפרש כיון שהמלוה בהגיע חלות. אם כן לריך שיהי' טעם פסח אז בפיו שלא יהי' כלה אכילת פסח מכל וכל. על כרחק שיהי' טעם מלה אז וישאר אז רושם מהמלה :

(ה) ועל כן נראה לדינא למאן דאמר אין הפסח נאכל [אלא] עד חלות. והוא הדין מלה. דלאחר חלות מותר לאכול. ובלאו הכי נראה כן דודאי אין חיוב שישראל טעם פסח ומלה בפיו רק בזמן המלוה. ועל כן נראה דאם בתחילת הסעודה איז באמלע רואה שהוא קרוב לחלות. יאכל כזית מלה על תנאי אם הלכה

3) נחמה סעודתו - מאתי' סי' ק"א

אמנם נראה דאם נתפוס כדברי האבנ"ז בעיקר היסוד דאחר שעבר זמן המצוה לא בעינן טעם מצה. והדין של אין מפטירין וכו' אינו, א"כ אין צריך להתנות כלל בכזית שאוכל קודם חצות. משום דלא שייך כלל אכילה לשם אפיקומן. דלא הי אפיקומן אלא הכזית מצה האחרון שאוכל. והוא הנקרא אפיקומן ואינו תלוי כלל בכזית דעחו. ולפ"ז קודם חצות יאכל כזית מצה ולא צריך תנאי דאם ההלכה דומן הפסח הוא עד חצות הי"ז כזית האחרון העולה לשם אפיקומן. ואחר חצות מותר לאכול שאר סעודתו לפי שיטתו של האבנ"ז. ולבסוף יאכל עוד כזית מצה ויעלה זה לאפיקומן דאם ההלכה הוא דעד עמוד השחר הי' זמן הפסח הרי זה הכזית הוא הכזית האחרון והוא הנקרא אפיקומן. (הגרי"ז, כתבי תלמידים)

4) שבת אורח סימן קס"ז

ולפענ"ד יאכל כזית מלה קודם חלות בלא תנאי, דע"י התנאי לא ילא לייח לריע בכזית קודם חלות חפילו דיעבד, דאף דבלא כוונה יולא דיעבד כני"ל, אבל בדיפוך כוונה דודאי לא ילא, וא"כ שוב לריע דכ"ל דבזמן אכילת מלה עד ע"ה, אם יאמר אם הלכה כרי"ע יולא באפיקומן השני, כיינו אחר חלות הוא דיפוך כוונה, א"כ באכילתו אחר חלות לא קיים המלוה לכתחילה, דגם לדידי יש לאכול לכתחילה קודם חלות משום הרחקה כני"ל, אבל אם יאכל הכזית בסתמא א"כ ילא לייח אף לכתחילה לכ"ע,

5) מקראי קודש פסח סימן ק"א
- ח"ט שמה"ט שכתב אב"ד סי' קס"ז
דשאור סעודתו קודם חצות ליה מתנה דגדולה כראב"ן נ"ל

תנאי במצוה שא"א לעשות ע"י שליח
חתני העיר בשם הגר"ש שקאפ דכ"צ מהני התנאי [דהוי מלתא דליחא בשליחות] אולם מצאנו בה"ג באר"ח סימן לד סעיף ב: ויכוין בהגתתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי וכו' עיי"ש. ולכאורה משם מוכח דמהני תנאי בכה"ג, ועיין באר"ח סוף סימן ז, וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגר בשכמל"ז וכו' עיי"ש ובשו"ע הרב שם (סעיף ט) ויכוין שאם יעבור הזכור זמן ק"ש יהא יוצא בזה ואם לאו יהא כקורא בתורה.

בתנאי שבינו לבין עצמו איז גדר התנאים.
ר"ל בענין זה עפ"י מה שכתב בחודשי הרמב"ן בבא בתרא (דף קכ"ז ע"ב ד"ה הרי), דלכן מהני תנאי בגדר אעפ"י שאי אפשר לעשות ע"י שליח, משום דהא דגמרינן בתנאי בני גד ובני ראובן, הני מילי כיוצא בו שהוא תנאי שבין אדם לחבירו, אבל תנאי שבינו לבין עצמו בכל ענין הרי תנאי.

כילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי
הוא טעם חסרון בפעולות

(1) דברי כילתא דליתא בשליחות. בספר משנת יעקב הקשה כן לענין תנאי בקריאת פסע לפני הזמן, ואידך אפשר להתנות הרי כילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי, ותירץ עשייד תתסי' (כתובת דף ע"ד) הוא דבעינן אפשר לקיים עיי שליח מסברא אתיא לו, דכיון שהפעשה כיכ בידו שיכול לעשות שליח, יכול להסיל בו תנאי. וההסבר הוא, שכיון שאינו יכול לעשות שליח, כנראה יש חסרון בפעולות על הדבר, ולכן גם איא להתנות, אבל במצוות שהובה על האדם לקיים, חונט קייא. אין כאן חסרון בפעולות האדם על הדבר, ולהסיף, הדבר שיד התאדם ורק התאדם, ולכן אין כאן הכלל של כילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי.

ולענין אפשר לפרש כדרך זה גם דברי הרמב"ן, שרק בתנאי שבין אדם לחבירו צריך שיהא הדבר בפעולות של התנהגות וכל שאינו יכול לעשות שליח מחסרון בשלות על הדבר אינו יכול לעשות תנאי, כשאכי בתנאי שבינו לבין עצמו שלא נוגע לאחר, סתיכי תתיי שיהא חלוי בפעולות של הסגנה וכהתי נראה שלא רק המעשה צריך שלא יהא נוגע לאחרים אלא גם בקיום התנאי לא יהא חלוי באחרים. ולפיכך יש ליישב קושיא הגריס גלדברג על הרמב"ן שהירושלמי דאם כח חכם, והתם נהי דמעשה העירוב הוי בינו לבין עצמו ואינו חלוי באחרים, כיום קיום התנאי חלוי באחרים בביתא התכם לצד מוחז או לצד מערב.

פסח 620 - כ"ה סייגין פ"א ע"ב

תנאי באכילת תאפיקומן

מון זצוק"ל התנגד לתנאו של רבי אברהם מסוכוטשוב בעל ה"אבני נזר" וכתב שתנאי זה אינו מועיל הוא דלא כהמקובל בכל המקומות.⁴⁵¹ וכן הקפיד מון זצוק"ל בביתו לאכול את התאפיקומן לפני חצות.⁴⁵²

אצורק מנהג אורח חיים ס' סוף סוף

אבל העיקר משי"כ דלראב"ע ליכא איסור האכילה אלא עד חצות, ואח"כ רשאך לאכול ואפילו מצות, שהוא דלא כהמקובל בכל המקומות שאחר תאפיקומן אסור לאכול כל הלילה, וכדמשמע מלשונו שגם אצלו הוא חידוש למעשה. דברי נתחלה אבר זה רק להודושו שלראב"ע והוה בעצם עיקר המצווה ברגע דחצות ממש, כדליף בגזירה שהיה כבלילה הוה זמנת בסורות שהוא ברגע חצות, ורק מכיון שאי אפשר לענין הבציות לאכול בחצות מבט שאין בו המשך זמן כלל, ע"כ הפירוש שסבצות היה כבר נאכל הפסח, וכן כמצה דיליף מפסח. והוה טעם שאסור לאכול אחר פסח ומצה תאפיקומן, כדי שסבצות שהוא זמן עיקר המצווה יהיה לכה"פ טעם הפסח והמצעה בפיו שהוא רשם מהמצווה, שלפי"ז אין טעם לאסור גם אחר חצות. אך שהוסיף אח"כ דבלא"ה נמי נראה כן, דחדיי אין חיוב שיישאר טעם פסח ומצה, רק בזמן המצווה. הרי משמע שרק בשעה שנתחדש לו התירוח על מה שמברכין בלשון על אכילת, ולא בלשון לאכול כצה, שביאר שהוא משום שעיקר המצווה בחצות, אלא משום דאי אפשר, ע"כ הפירוש שסבצות חצות יהיה הפסח נאכל, ולכן צריך לברך בלשון שמשמע לשעבר, נתחדש לו לפי תירוצו שאין האיסור אכילה לראב"ע אלא עד חצות, ונתחדש לו כשהעמיק יותר שגם בלא"ה אין האיסור לראב"ע אלא עד חצות, שלא כדנהג הוא עצמו ואבותיו וכל הדורות הקדמין לאיסור כל הלילה כשאלו התאפיקומן קדם חצות. שזה תמה לסמוך על סברא בעלמא נגד כל הדורות, אפילו אם היתה סברא כרוה. ובפרט שהיא סברא קלושה מאוד, וכי לא שייך לוותר שטאחר שלילה זו היא זמן המצווה, היא חשובה שיהיה בה טעם המצווה, אף שצטעם זמן קיום המצווה הוא רק עד חצות.

ומצינו ענין זה יותר מזה, שהוא בדברים יותר תמורים, ואין מחסר זמן לבו ביזם, ולילה דאיתו היום אינו מחסר זמן בזמנים דף"ב ע"א ובעוד מקומות הרי

דכין דאיכא המצווה ביזם זה, איכא ענין וחשיבות המצווה לכל היום שלא תיפסל מצד מחוסר זמן. וכ"ש ששייך לומר שכל הלילה שייכת להמצווה דאכילת פסח ומצה, לענין ששייך להצריך שתהא לו בה טעם הפסח והמצעה שאכל לקיום מצותו. ולכן פשוט וברור שאף להתוס' שפוסקים לראב"ע, אסור לאכול אחר תאפיקומן כל הלילה, כמנהג כל הדורות שלפנינו. וגם תירוצו על שמברכים בלשון על אכילת, תמה קצת. דהא לא מתורץ זה אלא לראב"ע ולא לר"ע, שלר"ע מצוות האכילה היא באמת כל הלילה, ולא בנקדה מסימת שבה נאמר שצריך שהפסח יהיה נאכל כבר. הוא אף לר"ע מברכין בעל, דהרמב"ם הא פסק כר"ע, ומפורש בפ"ח ה"דו מתיר"מ דמברך על אכילת הפסח ועל אכילת מצה ועל אכילת מרור. וגם האב"ע עצמו כתב שתירוצו הוא לראב"ע, והקושיא הא גם לר"ע, דגם הרמב"ם בהא סובר שמברכין בעל. וצ"ע כל דברי הגאון בעל אבני נזר בתשובה זו.